

«POESIA DOCTUS» МИКОЛИ РУДЕНКА

У статті проаналізовано поезію М. Руденка, в якій автор у художній формі описує наукові здогади, передбачення, відкриття, осяяння про тайну творення та структурування Всесвіту, наголошуючи на взаємозалежності та взаємопов'язаності всіх матеріальних об'єктів, а також на тендітності й одухотвореності матеріального світу та необхідності докладання зусиль для його збереження.

Ключові слова: наукова поезія, структура Всесвіту, необхідна та достатня умови, монада.

В статті проаналізована поезія М. Руденка, в якій автор у художественній формі описує наукові здогадки, передбачення, відкриття, осяяння про таємницю створення та структурування Всесвіту, наголошуючи на взаємозалежності та взаємопов'язаності всіх матеріальних об'єктів, а також на тендітності й одухотвореності матеріального світу та необхідності докладання зусиль для його збереження.

Ключевые слова: научная поэзия, структура Вселенной, необходимое и достаточное условия, монада.

In the article there is analyzed poetry of M. Rudenko, in which the author artistically describes scientific speculations, predictions and discoveries about the mystery of creation and structuring of the Universe. He emphasizes both interdependence and interrelatedness of all material objects, as well as the fragility and spirituality of the material world and the need for its conservation.

Key words: science poetry, structure of the universe, a necessary and sufficient condition, monad.

Особливість лірики М. Руденка полягає в її науковості. Широта мислення М. Руденка, енциклопедичність знань та необмежений політ уяви дозволив поетові описати той невидимий людському оку світ, який вчені-раціоналісти відкривали за допомогою складних обчислень та пристроїв. Тобто віддзеркалення досягнень наукової та філософської думки ХХ століття, захопленої приривидшеним її розвитком, глобальними відкриттями у фізиці, астрономії, біології, кібернетиці, досягненнями в освоєнні космосу чітко простежуються у ліриці М. Руденка. Це дуже показова тема, до якої зверталися й інші поети даної епохи, що не залишилося поза увагою літературознавців. **Так, на «вкраплення на-**

укової лексики», які стали «важливою рисою поезії О. Парщикова, О. Єрмоєнка», звернула увагу Ірина Заярна [4, с. 73]. На доцільності застосування «метамови науки та мистецтв» у віршовому творі наголошувала й Наталія Науменко [7, 4]. Про висвітлення наукових парадигм у поетичній творчості українських дисидентів ішлося й у наших попередніх дослідженнях [3, с. 99].

Цікаві зразки «наукової поезії» [6, с. 362] спостережено й у інших митців ХХ століття. Наприклад, у Емми Андієвської (збірки «Півкулі і конуси», «Рожеві казани»), О. Бердника (драматичні поеми «Остання ніч» і «Тартар»), М. Вінграновського (збірка «Атомні прелюди»), І. Драча (поема «Ніж у сонці», «Вірші на перфокартках», «Балада ДНК — дезоксирибонуклеїнової кислоти»), І. Калинця (вірші «Елегія з яблуком», «Гравітація болю...»), К. Кедрова (вірш «Зеркало»), Ліни Костенко (збірка «Летючі катрени», вірші «Причмелені гномики», «Коректна ода ворогам»), І. Світличного (поема «Архімед»), В. Стуса (цикл «Рінь», вірші «Еволюція поета», «Тридцять сьомий — неначе жарт», «Земле рідна!), О. Шварц (вірш «Елегія на рентгеновський снимок мого черепа»). Однак найяскравіші зразки інтелектуальної «*poesia doctus*», що найбільш адекватно репрезентують нестримне бажання досягнути світ у всій його всеохопності, широко представлено у творчості М. Руденка. Його «наукова поезія» глибоко концептуальна, у ній виразно простежується тенденція до заглиблення у вищу дійсність, глобальні загадки природи, що не завжди підвладні людському розумові, а більше досягнені поетом інтуїтивно та за допомогою багатого його уяви й широти мислення. Основна лінія розвитку Руденкової поезії проходить крізь його гностичні зацікавлення і зачудування Всесвітом. Поет-мислитель прагне збагнути джерела його першотворення з першоелементів, з праснови (Пра-слова та Пра-числа), а також дослідити внутрішні і зовнішні пружини його саморуху, саморозвитку, самовпорядкування, самовдосконалення, що склалися в цілісну систему самотворення.

У даній роботі ставимо за мету простежити концептуальність «*poesia doctus*» М. Руденка, де образи підпорядковані розвитку ідеї дослідження виникнення і архітектури Всесвіту. У статті розглянемо тексти віршів М. Руденка, висвітлимо онтологіч-

ні та гносеологічні проблеми, що у реальному та алегорично-метафоричному аспектах репрезентовані в його ліриці.

М. Руденко, переймаючись протягом усього життя питаннями таїни виникнення, творення та принципів побудови Всесвіту, в основному погоджуючись з концептуальними підходами сучасної науки у трактуванні теорії Великого Вибуху, все ж ставив під сумнів виникнення Всесвіту з нічого. У тій точці згущеної матерії, з якої витворився світ внаслідок Великого Вибуху, на його думку, мала б бути закладена інформація у вигляді певної матриці, як, приміром, у злаковій зернині, жолудеві дуба чи будь-якій іншій насініні. Та інформація, набувши завершених форм, детермінувала появу і структуру Космосу у Його таємничо-розмаїтій всеохопності і вічній часопросторовій єдності, що проявляється у нескінченних варіативних поєднаннях різноманітних структур у їхній потенційній многості. Таке трактування виникнення Всесвіту, що його М. Руденко коротко і влучно називає «іскрою сяєва святого», суголосне з Біблійними твердженнями про первинність Слова-Логосу («Споконвіку було Слово, а Слово в Бога було, і Бог було Слово. < ... > Усе через Нього повстало, і ніщо, що повстало, не повстало без Нього» (Євангеліє від св. Івана) [1, с. 112]):

І зрозумію, що оте нічого
Не можна розгубить серед тривоги,
Бо то є іскра сяєва святого,
Для котрого єдина назва — Бог.

(«З нічого світ творився, із нічого...») [8, с. 433].

Однак, визнаючи первинність логосного начала у творенні Всесвіту, поет іде далі у своїх розмірковуваннях про його виникнення і структурування. Інформація, закладена всередині зматеріалізованої точки, то лише необхідна, але не достатня умова до виникнення й розвитку Всесвіту. Потрібна ще зовнішня умова (як, приміром, волога для будь-якої насініни), яка б розбудила до життя і розвитку оту замкнену і затиснуту в тугому просторі інформацію. Зовнішню умову, що дала поштовх до розвитку внутрішньої (Слова), М. Руденко подає у вигляді Всесвітнього Числа. Число, що «переливається у Слово» стоїть над світом, твердить поет:

«Бог і Природа — вічний Пан і Тео
В єдиній сутності, в Числі одному —
І через те Число стоїть над світом.
Воно переливається у Слово,
А Слово — це однаково, що Дух»
(«Метафізична поема») [9, с. 173].

Оскільки закони природи є універсальними і єдиними для всієї Метагалактики, то вони діють однаково як в макро-, так і в мікросвіті, а відтак подібний процес творення і розвитку, на думку митця, проходить кожна матеріальна субстанція, в тому числі й людина, оскільки для її виникнення і розвитку також потрібні необхідна та достатня умови — необхідна, внутрішня, у вигляді інформації (Слово-Логос), що закладена в якійсь точці матерії у вигляді певної матриці, і достатня, зовнішня, у вигляді сприятливих обставин (Число), які б дали поштовх до розвитку тієї субстанції і перетворення в конкретний об'єкт. Причому джерела виникнення зовнішньої умови, як, власне, і внутрішньої, є великою загадкою Природи, якої людство до кінця ще не розгадало, наголошує поет:

З якого вийшли ми горнила, —
Ні в кого певності нема.
Сказати, що Вічність сотворила, —
Так хто ж тоді вона сама?..
(«Загадка») [8, с. 93].

Прикметною ознакою у таких віршових розмірковуваннях поета-мислителя є відсутність категоричності, оскільки його творчості притаманний гносеологічний принцип доповнюваності, який, як відомо, полягає в розгляді предмета чи явища з різних, здавалося б, зовсім протилежних боків. «Відкритий свого часу Н. Бором у фізиці цей принцип став одним із найфундаментальніших у науці про пізнання» [3, с. 102]. Так, не заперечуючи вчення Ч. Дарвіна про походження людини від мавпи шляхом еволюції, поет наголошує-таки на логосному її першопочатку, тобто на інформативній першооснові, закладеній у ембріон у вигляді генетичного коду:

Відтак поволи промина година —
І вже неквапне око відзнача:

З тієї мавпи виникла людина —
Як послідовний дарвінізм навча...

Є гіркота в такому спогляданні:
Уява в'язня тче свої дива.
Та я спинивсь на іншому питанні:
Якщо із мавпи, що ж тут вплива?..

Хіба при цьому відмирає Сила,
Що в суглинках та у глибинах вод
Всю безліч форм живого сотворила,
Програму вклавши в генетичний код?
(«Споглядання хмар») [8, с. 522].

Автор віршів упевнений, що окремий інформативний код закладено як у глобальні метagalacticні об'єкти, так і в дрібно-несеньке макове зернятко. Поява кожного такого об'єкта — сенсова і вважлива для існування й розвитку Всесвіту, тобто кожен окремий об'єкт, як великий, так і маленький, відіграє ту функціональну роль у Всесвіті, яка генетично призначена лише для нього, а всі вони (об'єкти) взаємопов'язані і взаємозалежні:

І усе, що зумів я в світах перейняти,
По-земному буденне й на диво просте:
Не мудріша зоря від живого зерняти,
Бо усе від одного коріння росте.
(«Хтось жорстокий, невидимий ребра
розгорне...») [8, с. 284].

Варто принагідно зазначити, що подібні думки щодо світотворення прочитуємо й у деяких ліричних розмислах І. Калинця, переданих у притаманному йому метафорично-алегоричному стилі:

...коли вже навіть люди повірили
у квітневе зображення плуга
і в бога народжень котрий живе
в кожній навіть маковій насініні...
(«Елегія зі Святовитом») [5, 42].

Оскільки весь матеріальний світ, за твердженням М. Руденка, перебуває в безнастанному розвитку й русі, взаємозалеж-

ності, взаємоперетіканні та взаємоперетворенні, підпорядкований одним універсальним законам природи, то поет не розмежовує живої й неживої матерії, а припускає перетворення й перехід однієї субстанції, одного матеріального об'єкта в інший під дією світла:

Отак я думав...

Лісова стежинка

Вела туди, де іній казку ткав.

Повільно опустилася сніжинка

І трепетно лягла на мій рукав.

І я до неї обіззався: хто ти?

Куди прямуєш свій захмарний лет?..

Ти є кістяк незримої істоти,

Яку формує Ультрафіолет.

(«У зимовому лісі») [8, с. 98].

Картина світу, відтворена в поезії М. Руденка, постає перед реципієнтом не лише в мистецько-художньому аспекті, але й відповідає сучасним науковим уявленням про Всесвіт та розкодує біблійні доктрини щодо його творення, подані через метафоричність, алегоричність та притчовість. Типологічну трансформацію біблійного канону при збереженні метафізики образу, приміром, репрезентовано в ремінісцентному посиланні на «ультрафіолет», що приховує алегорію «Світла людей»: «Споконвіку було Слово... < ... > І життя було в Нім, а життя було Світлом людей. А Світло у темряві світить, і темрява не обгорнула його» (Євангеліє від св. Івана) [1, с. 112]. В уяві поета світ постає цілісною субстанцією, у якій немає розмежування на видимі і невидимі, матеріальні і нематеріальні об'єкти, тобто немає великої межі між світом речей і почуттів.

Важливою особливістю творчого набутку М. Руденка видається коментування автором власних віршових творів, що належать до «*poesia doctus*», тобто паралельне викладення її основних ідей у прозі: романах, статтях, трактатах, передмовах чи післямовах до окремих творів. До такого прийому вдавалися свого часу О. Бердник, Й. Бродський, В. Кальпіді, К. Кедров, М. Ломоносов, Симеон Полоцький та ін. Так, у науково-публіцистичній праці «Гносис і сучасність» М. Руден-

ко пояснює своє розуміння світобудови, яке дещо полемічне відносно офіційних астрофізичних теорій. Наука ХХ століття дійшла висновків, що «Всесвіт однаковий у всіх напрямках — у ньому відсутній центр, — пише М. Руденко, — галактики вільно розгулюють всередині замкнутої сфери з радіусом 10^{28} см. А взагалі кажучи, вони розбігаються. Чим далі від нас міститься галактика, тим швидше вона від нас тікає. Чомусь немає в галактичному світі орбіт — біжать вони, як їм заманеться й куди заманеться» [10, с. 401]. Поет-мислитель не може повірити «в такий хаос на самій вершині Всесвіту — там, де мав би мешкати Бог». Оскільки в нашій Галактиці, в Сонячній системі існує певний порядок: планети і зорі рухаються за власними орбітами, з певною швидкістю, то М. Руденко припускає, що й у Всесвіті має існувати відповідний лад. Небесним тілам не притаманний прямий рух («усюди існує нездоланна кривизна простору»), тому в Метагалактиці мають працювати універсальні закони Природи. А центром Усесвіту, який доконче мусить існувати і довкруг якого мають рухатися галактики, як планети біля Сонця в нашій Сонячній системі, він вважає Світову Монаду [3, с. 126]. («...Монада за вченням Піфагора, Джордано Бруно й Готфріда Лейбніца є структурною одиницею світового буття. Найдрібнішу монаду зустрічаємо в електроні, найбільшу належить бачити в центрі Світобудови — її можна ототожнити з Сонцем Всесвіту» [10, с. 399]). Монаду власного «Я» М. Руденко декларує як духовну основу, що спонукала його до творчих пошуків, яким він присвятив усе своє свідоме існування у цьому світі, і щасливий з того що не згаяв часу, відведеного йому в конкретних земних часопросторових вимірах, а, незважаючи на досить складні перипетії свого життя, на дещо таки спромігся:

Та мав я від неба велику принаду —
Я мусив шукати всесвітню основу.
Я мусив, я мусив пізнати Монаду —
І я це зробив: прочитайте, панове»
(«Заповітне») [8, с. 644].

Оскільки М. Руденко не заперечує жодної з теорій виникнення та структурування світу, а творчо опрацьовує їх всі, то в його поетичному космосі наявні й припущення про елементи

структури Всесвіту, які дещо суголосні з твердженнями, зафіксованими в кабалі, де зазначено, що людина — то маленький всесвіт, а Всесвіт — то велика людина. Так, у віршовому творі «Сон в'язня» М. Руденко зображає Всесвіт у вигляді велетня, а землю лише «мізерним електроном» у його волосині:

Я щиро дивувався чудесам,
Хоч дивуватись, видимо, не треба.
Зоря є серце велетня. А сам
Той велетень сягає на півнеба.

Земля — лише мізерний електрон,
Який кружляє в нього в волосині.
І все життя на ній — миттєвий сон,
Мов іскорка у маковій росині.

(«Сон в'язня») [8, с. 500].

Отже, творчий доробок М. Руденка, зокрема його поетичний дискурс, висвітлює реалії нової доби, зображає світ, зосереджуючи увагу на наукових досягненнях своєї епохи, на безмежних перспективах її розвитку, глибоко аналізуючи наукові та філософські теорії про виникнення та структурування Всесвіту. М. Слабошпицький, наголошуючи на багатогранності та різнобічності Руденкового поетичного слова, слушно зазначив: «Суворі епіка і ліричний щоденник, сюжетний вірш і послання, інвектива, пейзаж і «космогонічна» медитація — все це багатоликий Микола Руденко. Його думка не знає ніяких догм, ніяких цензурних обмежень, вона безстрашна в своїй щирості» [11, с. 16]. Поет дає власну оцінку багатьом науковим парадигмам, творчо розвиваючи їх і наголошуючи на взаємопов'язаності видимих і невидимих об'єктів природи, на тендітності й одухотвореності матеріального світу, на необхідності збереження навколишнього середовища, нагадуючи реципієнтові про нетривку межу між буттям і небуттям у Всесвіті, про можливість перетворення матеріальних об'єктів у інші їхні різновиди, а також перехід у інші виміри та форми існування.

Поезія М. Руденка містить у собі синтез різноаспектних культурних, філософських та наукових концептів, а відтак

привертає увагу не лише філологів-літературознавців. Вона цікава не тільки в аспекті словесної майстерності, але має зацікавити й науковців-раціоналістів, адже його наукові припущення в галузі астрофізики до сьогодні ще ніхто не спростував, хоч і не підтвердив також.

ЛІТЕРАТУРА

1. Біблія. Книги Нового Заповіту. — Об'єдн бібл. товар., 1990. — 296 с.
2. Будний В. В., Ільницький М. М. Порівняльне літературознавство: Підручник / В. Будний, М. Ільницький. — К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2008. — 430 с.
3. Віват Г. І. Лірика дисидентів в інтертекстуальному полі множинності: Монографія / Ганна Віват. — Одеса: МВМ, 2010. — 368 с.
4. Заярная И. С. Необарокко в русской поэзии второй половины XX столетия: динамика эстетических систем: Учеб. пособие / И. С. Заярная. — К.: Логос, 2009. — 224 с.
5. Калинець І. Зібрання творів: У 2 т. / Ігор Калинець. — К.: Факт, 2004. — Т. 2: Невольнича муза. — 417 с.
6. Лексикон загального та порівняльного літературознавства. — Чернівці: Золоті литаври, 2001. — 636 с.
7. Науменко Н. В. Генеза і шляхи розвитку українського верлібру кінця XIX — початку XX століть: Автореф. дис. ... д. філол. наук: спец. 10.01.01 «Українська література»; 10.01.06 «Теорія літератури» / Науменко Наталія Валентинівна. — К., 2010. — 41 с.
8. Руденко М. Д. Вибране. Вірші та поеми (1936–2002) / М. Д. Руденко; [Упорядк., передмова і післямова Талалая Л. М]. — К.: Дніпро, 2004. — 800 с.
9. Руденко М. Д. Прозріння. Поезії. Поеми / Микола Руденко. — Передрук самвидавної збірки з України. — Балтимор; Торонто: Укр. вид-во «Смолоскип» ім. В. Симоненка, 1978. — 365 с.
10. Руденко М. Д. На шляху до світової монади / Микола Руденко // Енергія прогресу. Нариси з фізичної економії. — Вид. 2-ге, доповн. — Тернопіль: Джура, 2005. — С. 399–403.
11. Слабошпицький М. Горить його свіча (До 80-річчя від дня народження Миколи Руденка) / М. Слабошпицький // Дивослово. — 2000. — № 12. — С. 14–17.